

הרב יצחק דביר

שיעור הרהקת כלאים בגידולי מים

הקדמה

גידול צמחים על מים תופס תאוצה בשנים האחרונות, בפרט בקרב בעלי בתים ללא חצר או גינה. שיטת הגידול הנפוצה היא באמצעות צינורות אנכיים שבהם זורמים מים, בחלקם העליון פותחים נקבים רחבים (כ-10 ס"מ) שבהם מניחים את השתילים, חלקו התחתון של השתיל מונח בתוך הצינור כך שהשורשים שרויים במים, וחלקו העליון צומח ומתפתח מחוץ לצינור. עלינו לברר האם מותר לשתול לאורך הצינור צמחים ממינים שונים, או שמא יש בכך איסור כלאים?

א. איסור כלאים בגידולי מים

המצוות התלויות בארץ נוהגות בגידולי הקרקע. הפוסקים נחלקו האם צמחים שגדלים בלא אדמה, כלולים אף הם במצוות אלו. מקור מרכזי בסוגיה זו הוא התוספתא (מעשרות פ"ג ה"ז): 'המטליא (זרעים המונבטים במים)¹ לא נהגו בה חכמים היתיר לא למעשרות ולא לשביעית'. בפשטות נראה שגידולי מים אינם חייבים במצוות התלויות בארץ מן הדין, אלא שחכמים נהגו להחמיר בהם.² אולם יש שביארו מקור זה באופן אחר.³ ביחס לאיסור כלאים נאמר בתוספתא (כלאים פ"א ה"ט): 'הזורע... על גבי אמת המים - פטור'. הרב הרצוג⁴ ביקש להוכיח מכאן שאין איסור בזריעת כלאים על מים. אולם רבים ערערו על ראייה זו ופירשו שחכמים פטרו את הכלאים באמת המים רק משום שלא היו רגילים לזרוע במקום כזה,⁵ או שהצמחים אינם יכולים לצמוח שם כלל,⁶ וממילא אין ללמוד מן התוספתא היתר לכלאים בגידולי מים. למעשה, יש מהפוסקים שסברו שאין איסור כלאים בגידולי מים משתי סיבות:

(א) המים מצויים בכלים המנותקים מן הקרקע, ונחשבים ל'עציץ שאינו נקוב', חכמים החמירו בעציצים מנותקים רק מחשש שמא יתבלבלו ביניהם ובין עציצים נקובים, אולם

1. כמפורט בגמרא במסכת עבודה זרה לח ע"ב.
2. כך הביא בספר כלכלת שביעית, עמ' תסח. יש להעיר שבגמרא מבואר שעירבו גם אדמה (גרגישתא) בתהליך, וייתכן שרק בשל כך החמירו.
3. בחסדי דוד, על תוספתא מעשרות פ"ג ה"ז הבין שחכמים החמירו לחייב במעשרות את הזרעים ולהחשיב את התהליך כ'גמר מלאכה', ולעניין שביעית החמירו שלא לעשות כך מפני הפסד פירות שביעית. וראה באריכות בפסקים וכתבים לרב הרצוג, ח"ג סי' כג אות כב שדחה את הראיה מתוספתא זו. בשו"ת הר צבי, זרעים ח"ב סי' לא, ביקש ללמוד דווקא מן המתואר בגמרא שהנביטו כמה זרעים יחד ולא חששו לאיסור כלאים, אולם דחה שייטכן שהדבר נעשה על ידי גויים בלבד.
4. פסקים וכתבים, ח"ג סי' כג.
5. הר"ש סירלאו, כלאים פ"א מ"ט ד"ה מודה ר"ל.
6. הר צבי, זרעים ח"ב סי' לא.

חשש זה קיים דווקא בעציץ עם אדמה אך לא בעציץ עם מים, ולכן אין לאסור את השימוש בכלים אלו.⁷
(ב) יש שסברו שזריעה על מים אינה נחשבת זריעה כלל.⁸
לאור זאת התירו למעשה הרב שאול ישראלי⁹ והרב יעקב אריאל,¹⁰ לגדל צמחים שונים במים ללא הרחקה, כל עוד אין תערובת של מצע אדמה בגידולם. מנגד, פוסקים רבים התייחסו לגידולי מים כזרועים בעציץ שאינו נקוב החייבים במצוות הארץ מדרבנן¹¹ (פרט לשמיטה שבה אמרה התורה 'ושבתה הארץ'). ולאור זאת הורו הרב פרנק¹² והרב אליהו¹³ שאיסור כלאים נוהג גם בצמחים שגדלים ללא אדמה. לשיטת המחמירים עלינו לברר מהו המרחק הנדרש בין המינים?

ב. הספק ביחס למרחקים בגידולי מים

ביחס למרחק הנדרש בין שני מיני ירקות השתולים באדמה נחלקו הראשונים, לדעת רוב הראשונים יש להרחיק ביניהם 3 טפחים,¹⁴ אך לדעת הרמב"ם¹⁵ די בהרחקת טפח וחצי בלבד, וכדבריו פסק השלחן ערוך.¹⁶ לכל הדעות המרחק בין הצמחים נמדד ממקום חיבור הצמח לאדמה, ולא בין עלי הצמחים, וכך מפורש במשנה (כלאים פ"ב מ"א): 'תבואה נוטה על גבי תבואה וירק ע"ג ירק... הכל מותר', וכך פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"ד):

הרחיק בין שני המינין הרחקה הראויה להן והיה מין זה נוטה על גבי מין זה... הכל מותר, שהרי הרחיק כשיעור.

הקביעה למדוד את המרחק ממקום חיבור הצמח לאדמה מעוררת ספק ביחס לצמחים הגדלים על מים, האם באופן דומה המרחק ימדד ממקום חיבור הצמח למים? או שמא הדין יהיה שונה מכמה סיבות:

7. פסקים וכתבים, ח"ג סי' עג אות ל; חוות בנימין, ח"א סי' ב אות ד.
8. באהלה של תורה, ח"ד סי' מז.
9. חוות בנימין שם.
10. אמונת עתיך, גיליון 105, עמ' 154.
11. ראה בשו"ת נחפה בכסף, יו"ד סי' ה ושו"ת שדה הארץ, סי' כח, ואף ששניהם דרשו גם נוכחות של אדמה בתהליך הגידול אין זאת אלא משום שבשביעית נאמר 'ושבתה הארץ' וספק אם לדעתם יש חסרון בעצם הזריעה לעניינים אחרים, וכן במהרי"ל דיסקין, ח"א סי' כז אות ז; מנחת שלמה תנינא, סי' קכג אות ה, וכך הוראת החזון איש (מובא בשמו בשו"ת ישא יוסף, או"ח ח"א סי' צד ועוד), וכך נראה מדעת הגרי"מ טוקצ'נסקי, ספר השמיטה, עמ' צז, שנימק את ההיתר בשמיטה בכך שאין דין 'ושבתה הארץ'.
12. הר צבי זרעים, ח"ב סי' לא.
13. התורה והארץ, ח"ג עמ' 217.
14. רש"י, שבת פד ע"ב; ריבב"ן שם; רמב"ם, פיה"מ שבת פ"ט מ"ב; תוס' הרא"ש ופסקי רי"ד, שבת פה ע"א; ריטב"א, פד ע"ב; תוס', שבת פה ע"א בשם ר"ת; רמב"ן, ור"ן, שבת פד ע"ב.
15. רמב"ם, הל' כלאים פ"ד ה"ט. כך הבינו בדבריו הר"י קורקוס (שם), חכמת אדם, שערי צדק משפטי הארץ פ"ג סעי' ד, והרב קוק, חוקות הארץ, על הל' כלאים פ"ד ה"ט, וכך פסק גם בדעת כהן, סי' רלד אות א. אולם הרדב"ז (על הלכה זו) הבין שגם הרמב"ם מחייב הרחקת ג' טפחים בין שני זרעים.
16. שו"ע, יו"ד סי' רצז סעי' ל.

א) גידולי מים פחות מקובעים מצמחים השתולים באדמה, ועל כן משקלו של המרחק שבין הצמחים אינו משמעותי באותה מידה, וספק אם די בו כדי להגדיר את הצמחים כמופרדים ולהתיר את תערובת העלים.

ב) לפי ההלכה החלק שיוצא מן האדמה מוגדר כתחילת הצמח (לדוגמה, חלק שיוצא מתחת לפני האדמה נחשב לצמח חדש וחייב בערלה), ייתכן שלכן חכמים הורו למדוד את המרחק דווקא ממנו, אך בגידולי מים אין חלק המוטמן מתחת לאדמה, וקשה לקבוע מהיכן מתחיל הצמח. אם נקבע שהצמח מתחיל מחלקו התחתון ביותר, הרי שלא תמיד נשמר המרחק בין צמח לצמח, משום שהשורשים פעמים רבות נסחפים עם זרם המים לכיוון הצמחים האחרים.

ג) בדברי חכמים אין התייחסות למראית העין של השורשים, משום שהם טמונים ואינם נראים. אמנם בגידולי מים שניתן לראות את השורשים, יש לתת את הדעת גם למראית העין שבעירובם.

כדי להשיב על שאלה זו עלינו לברר תחילה את הטעם לכך שחכמים הסתפקו בהרחקה ממקום הזריעה ולא חששו לתערובת העלים.

ג. סיבת ההרחקה הנדרשת

השאלה שבה אנו עוסקים נוגעת ביסוד הלכות כלאים: מהם כלאי זרעים? האם תערובת מינים שונים אסורה מצד עצמה (כמו כלאי בגדים), או שמא היניקה המשותפת היא האסורה. בגמרא במסכת שבת¹⁷ נאמר ששיעור האיסור בכלאים הוא יניקת הזרעים זה מזה, משמע שהיניקה המשותפת היא האסורה. מאידך, המשנה במסכת כלאים¹⁸ מתירה לזרוע שני מינים סמוכים זה לזה, כאשר מטה את כיוון הגדילה של כל אחד מהם לכיוון אחר, ומסיימת: 'שכל מה שאסרו חכמים לא גזרו אלא מפני מראית העין', משמע שלא היניקה תחת הקרקע היא הבעייתית, אלא תערובת הזריעה. הרא"ש בפירושו למשנה שם התקשה מאוד בהבנת סתירה זו, וכך הוא כותב:

בתי כלאים הוחבאו ממני, ונסתרו מעיני, ונעלמו ממני עקרי יסודותיה, היאך מותר לזרוע מיני זרעונים שהם כלאים בגומא אחת?

הראשונים נחלקו כיצד ליישב קושיה זאת:

א) דעת רש"י והריטב"א¹⁹ שמן התורה אסור לזרוע באופן שייראו הזרעים כמעורבים, וחכמים אמדו שכאשר הזרעים אינם יונקים זה מזה - הם אינם נראים כמעורבים.²⁰

17. שבת פד ע"ב.

18. משנה, כלאים פ"ג מ"ה.

19. רש"י וריטב"א, שבת פד ע"ב.

20. גם מדברי התוס' שבת פה ע"א משמע שזריעה בעירוב אסורה מן התורה גם אם אין יניקה (ובערוגה לימדה תורה שאינה נחשבת לערבוב). כשיטה זו משמע למעשה בחזו"א, הל' כלאים ס' ב ס"ק י. אך על פניו דעה זו מעט קשה, משום שהגמרא שם עוסקת באריכות להוכיח ולהסביר מהיכן נובעת בקיאותם של חכמים בשיעור יניקה, ואילו מדובר בסימן בלבד לערבוביה מדוע צריך להוכיח זאת? כמו כן קשה לשון המשנה 'שכל מה שאסרו חכמים לא גזרו אלא מפני מראית העין', משמע שחכמים הם אלו שאסרו את מראית העין, ודברי החזו"א שם 'אין הכוונה איסור דרבנן אלא גזרו בהכרעת ההלכה' מחודשים מאוד.

ב) דעת הרמב"ן, המאירי,²¹ הסמ"ג²² והחינוך²³ שהאיסור מן התורה תלוי בשני התנאים, ודווקא כאשר הצמחים גם יונקים זה מזה וגם נראים כמעורבים - יש בהם איסור כלאים. מן האמור עולה שאף אחת מן השיטות אינה סוברת שבזריעה בזה אחר זה קיים איסור מחמת יניקת הזרעים לבדה, ואם יתברר שבגידולי מים כשכל צמח מונח בנקב נפרד אין 'תערובת', ממילא לכל הדעות הזריעה תהיה מותרת. לשם כך נבקש להבין מהי הגדרת ה'תערובת' שנאסרה.

ד. סיבת ההיתר בעירוב העלים

כמעט כל סוגי הירקות מתפשטים יותר מטפח וחצי במהלך גידולם, כך שאין ספק שכאשר חכמים התירו לזרוע במרחק כזה הם לקחו בחשבון את עירוב העלים זה בזה וסברו שאין זו תערובת אסורה. הלכה זו טעונה ביאור: מדוע עירוב העלים אינו מגדיר את הצמחים כ'תערובת'? חלק מהראשונים שסברו שאיסור כלאים חל רק כאשר מתקיימים שני התנאים: ערבוב ויניקה, ביארו שתערובת העלים אכן נחשבת ל'ערבוב', אלא שלא די בכך כדי לאסור כאשר יש הרחקה ראויה ביניהם המונעת את היניקה.²⁴ אך לשיטה שאוסרת את הערבוב כשלעצמו, נראה בפשטות שחכמים לא התחשבו במראית העין של תערובת העלים, זו שנראית עלי ידי המתבונן, אלא רק במקום החיבור לאדמה, בשורשי הצמחים. ייתכן שהבינו זאת מלשון התורה שכתבה 'שדך לא תזרע' וממילא הקפידה רק על שעת הזריעה, ולא על התפשטות הצמחים לאחר מכן, כך גם נראה מלשון ה'חזון איש' (דיני כלאים ד"ה א) שכתב 'הרחקה הזאת היא בשעת הזריעה, ואף אם הקלחים יכנסו לתוך השיעור בשעת גידולם מותר'.²⁵ אך נראה שגישה זו נתונה במחלוקת ראשונים בביאור שאלת הגמרא (שבת פה ע"ב) מדוע התירו להסמיך את הערוגות זו לזו - 'והא קא מתערבי בהדדי'? רבנו חננאל ביאר: 'קא מערבו זרעים בהדדי', וכן כתב בפירוש בן דורו של רבי פרחיה. לדבריהם נראה שחכמים הקפידו על תערובת הזריעה בלבד. אמנם רש"י ביאר: 'מערבי בהדדי - העלין של ערוגה זו בעלין של חברתה', וכך ביארו ראשונים רבים נוספים.²⁶ מדבריהם עולה שחכמים כן הקפידו על תערובת העלים. אלא שלכאורה

21. רמב"ן ומאירי, שבת פד ע"ב.

22. סמ"ג, לאוין רעט.

23. ספר החינוך, מצווה רמה.

24. כך גם משמע מלשון החינוך שם שהביא דוגמה למצב שיש ערבוב אך אין יניקה כמותר 'שכל זמן שיש בין שני המינין הרחקה הראויה, והוא טפח ומחצה כמו שאמרנו, אפילו נתערבו העלים אין חוששין להם', וכעין זה בסמ"ג שם.

25. אם נהיה נאמנים לגישה זו יש מקום לדון ביחס לשתילה של צמחים מפותחים כאשר כבר בשעת השתילה עליהם מתערבים. אכן, בחזו"א, הל' כלאים סי' ב ס"ק י כתב שההרחקות נקבעו על ידי חכמים לפי מראית העין, ואפשר שהדיוק מלשונם בהלכות איננו נכון.

26. רש"י שם, תוספות שם, תוס' הרא"ש שם, המיוחס לר"ן שם (שכתב ביטוי מיוחד שיש לתת עליו את הדעת 'דינקי עלים אהדדי', משמע שהבין שהיניקה היא בחיבור העלים). וכן הוא בספר הישר לר"ת, סי' רסז. וכן ביארו את המשך הגמרא שם 'בא ערבוב וביטל את השורה' - רש"י שם, ריטב"א שם (וראה עוד בדבריו שבת פד ע"ב: 'ובעינן נמי דלא ליהוי ערבוביא כשיצמחו העלין'). יש להעיר שלשיטת בעלי התוספות הקושיה נאמרה על דין 'ראש תור' (ראה מהרש"א שם), וממילא לפי הפוסקים דין 'ראש תור' להלכה, הקושיה נדחתה.

קביעה זו עומדת בסתירה למשנה שלא אסרה צמחים שעליהם נוטים זה על זה. אם כן עלינו להבין אימתי חששו לתערובת העלים, ואימתי לא חששו. נראה שניתן להביא ראיה מן המשנה עצמה²⁷ שאחר שמתירה עלים המעורבים זה בזה, מסייגת - 'חוץ מדלעת יונית'. הרמב"ם בפירושו למשנה שם מבאר את טעם הדבר:

יש לה עלים גדולים ומתפשטת הרבה ומסתבכת, ואם נטתה על תבואה או ירק מתפשטת עליה ומסתבכת עמה ונראית כלאים.²⁸

מכך שבדלעת יונית ההרחקה לא מספיקה משום שהתפשטות הצמח מטשטשת את ההיכר שבזריעה המרוחקת, אנו למדים שבשאר מיני הצמחים חכמים הבינו שדי במרחק הבסיסי בין הצמחים כדי להקנות לצמח מקום לעצמו, אף שחלק מן העלים שלו מתערבים בעלים שלצידו.²⁹ אלא שביאור זה מתיישב יותר לדעת הראשונים שהורו להרחיק בין ירק לירק שלושה טפחים, אך לדעת הרמב"ם וה'שולחן ערוך' שמתירים להרחיק טפח וחצי בלבד קשה לומר שצפיפות כזו מקנה מקום משמעותי לכל ירק ופותרת את בעיית הערבוביה.

ה. דעת הרמב"ם

בהלכות כלאים (פ"ד הט"ז) כתב הרמב"ם:

נתבאר לך שבזמן שיש בין שני המינין הרחקה הראויה להם כדי שלא יינקו זה מזה אין חוששין למראית העין כמו שבארנו, ובזמן שיראו מובדלים זה מזה אין חוששים ליניקתן אפילו הן זה בצד זה כמו שנתבאר עתה.

במבט ראשון נראה שדבריו זהים לשיטת הראשונים שסוברים שאיסור כלאים חל רק בהתקיימות שני התנאים: יניקה וערבוב. וממילא למרות שהעלים מעורבים זה בזה אין בהם איסור כאשר המרחק הבסיסי קיים ואינם יונקים זה מזה. אמנם מלשונו בפירוש המשנה (כלאים, ריש פ"ג) נראה שסבר אחרת:

ושים בלבך כללים אלו, והם, שאין הולכים בכלאים אלא אחר מראית העין, וכל זמן שנראה הצמח מובדל מן השניה הרי זה מותר... ואופן ההבדלה ביניהם הוא על אחד מג' דרכים: האחד שיחפור ביניהם חריץ... הדרך השני שירחק ביניהם טפח ומחצה והוא שיעור שלא יינקו זה מזה. והדרך השלישי שיטה עלי צמח זה לצד אחד ועלי הצמח השני לצד האחר כדי שיובדלו וייראו מובדלין.

מדבריו כאן עולה שאיסור כלאים תלוי רק במראית העין, וגם הרחקת שיעור יניקה (טפח וחצי) נמנתה כאחד הפתרונות למראית העין. אך כאמור, קשה להבין מדוע הרחקה של שיעור קטן כל כך (טפח וחצי) פותרת את מראית העין. לכך ניתנו באחרונים שני תירוצים:

(א) ה'כסף משנה' (הל' כלאים, סוף פ"ד) ביאר שמן התורה יש איסור כלאים רק כששני הזרעים נזרעו יחד 'במפולת יד', אך אם נזרעו בזה אחר זה האיסור רק מדרבנן מדין

27. משנה, כלאים פ"ב מי"א.

28. ראה חזו"א, הל' כלאים סי' ו' ס"ק ט, שהבין שדלעת יונית אסורה מדרבנן.

29. כך גם נראה מלשון רבנו תם, ספר הישר, סי' רסז: 'כשגדלין העלין מתערבבין דליכא ג' טפחים ואוירא מבלבל' משמע שאם יש ג' טפחים אין האוויר מבלבל, וכן העתיק בתוס' הרא"ש, שבת פה ע"א.

'מראית עין', וזו לשונו: 'ולא רצו להחמיר ולאסור בדרכים הנזכרים'.³⁰ מלשונו משמע שההיכרים המוזכרים אכן אינם פותרים לחלוטין את חשש התערובת, אלא שחכמים לא רצו להחמיר באיסור זה יותר מדי. בספר 'דרך אמונה' (הל' כלאים פ"ד הט"ז ס"ק צב) ביאר טעם ההיתר כשזרע במרחק טפח וחצי, אף שהעלים התפשטו וזו לשונו: 'משום **דניכר קצת** שמתחלה עשה בהיתר'. הנחת היסוד שבתירוץ זה נוקטת שמדאורייתא רק זריעה של כמה מינים בה בעת אסורה,³¹ אך הנחה זו אינה מוסכמת על כל הפוסקים, ויש שהבינו גם בדעת הרמב"ם שזריעה בזה אחר זה אסורה מן התורה.³²

(ב) הרב הוטנר³³ כתב ששיעורי ההרחקה נמסרו כהלכה למשה מסיני ואין לערער עליהם, וכעין זה כתב ה'חזון איש'.³⁴

1. ערבוב צמחים בגידולי מים

את דינם של גידולי המים נצטרך לבחון לאור הטעמים השונים שנאמרו בראשונים לקביעת ההרחקה ממקום חיבור הצמח לאדמה. לשם כך נסקור תחילה בתמציתיות את הגישות שנקטו בהן הפוסקים למעשה:

(א) התורה אסרה רק כאשר יש גם יניקה וגם ערבוב, ולמרות שהעלים מעורבבים אין בכך איסור כאשר הם מורחקים מלמטה ואין יניקה. כך נקטו הלכה למעשה ה'חכמת אדם'³⁵ ו'ערוך השלחן'.³⁶

(ב) התורה אסרה כל ערבוב, אלא שהאיסור לזרוע זה בצד זה הוא מדברי חכמים, והם הסתפקו בהרחקה זו, שמהווה היכר כלשהו. כך פסקו ה'כסף משנה', ה'לבוש', ו'באר הגולה'.

(ג) שיעור ההרחקה נקבע כהלכה למשה מסיני, או מסורת מדברי חכמים, ואין לערער עליו. כך כתבו הרב הוטנר וה'חזון איש'.

-
30. כדבריו כתבו הלבוש, יו"ד סי' רצז אות מ; באר הגולה, יו"ד סי' רצז, ועוד הזכירו שהקולות במראית עין נובעות מכך שאין זריעה במפולת יד שאסורה מן התורה, בשו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' כא, ובשנות אליהו הארוך, כלאים פ"ג מ"ה.
31. כשיטה זו סברו: הרמב"ן והרשב"א (חולין פב ע"ב בשם הראב"ד); הראב"ן, סי' נג; שיטמ"ק, בבא קמא נה ע"א בשם תוס' שאנץ (וכך נראה מפירושו למשנה כלאים פ"א מ"ז); הר"א פולדא, על המשנה כלאים פ"א מ"ט; חכמת אדם, שערי צדק משפטי הארץ פ"א סעי' א; הגר"א, שנות אליהו, כלאים פ"ג מ"ה; תפארת ישראל, כלאים פ"ב אות נד; התוספות יום טוב, כלאים פ"א מ"ט, העיר שכך גם משמע בברטנורא, כלאים פ"ג מ"ד וערוה"ש, יו"ד סי' רצז סעי' ב-ג, כתב שכך יש להסביר את דעת רש"י.
32. כך הוכיחו מדברי הרמב"ם: תפארת ישראל, כלאים פ"ב בועז אות ט; ישועות מלכו, כלאים פ"ג מ"ט; ערוה"ש, יו"ד סי' רצז סעי' ה. כך כתבו גם בכפתור ופרח, פנ"ו; מנחת חינוך, מצווה תקמח אות א, ומשנה ראשונה, כלאים פ"א מ"ט. הגר"ש ישראל, ארץ חמדה, כרך ב, מדור א, פ"ט כתב שלא מצא הכרח לומר שיש מי מהראשונים שחולק על כך שכלאים חייבים מן התורה גם שלא במפולת יד, וכך יש לפסוק למעשה שאין בדברי האחרונים בזה כדי לסתור.
33. חדרי דעה, סי' רצז סעי' ב ס"ק מ.
34. חזו"א, הל' כלאים סי' ב ס"ק י.
35. חכמת אדם, שערי צדק משפטי הארץ פ"ג סעי' ב.
36. ערוה"ש, יו"ד סי' רצז ס"ק לד-לז.

כעת נשוב לשאלה שהעלינו בראשית המאמר, האם המרחק בין גידולי מים יימדד גם הוא מראשית הגבעול? או שמא מכיוון שאין לו חיבור לאדמה יהיה דינו שונה? נבחן זאת לפי טעמי ההיתר השונים:

לפי סיבת ההיתר הראשונה, שתערובת העלים מוגדרת כערבוב אלא שהוא אינו אסור כשאין גם יניקה, השאלה המרכזית שעלינו לבחון היא האם מתקיימת יניקה אסורה במערכת הידרופונית? לא מצינו התייחסות ברורה לשאלה אם יניקה משותפת קיימת דווקא באדמה או גם במים, אך למעשה נראה שיש להקל משתי סיבות: א) היניקה היא תהליך מתמשך שבו הצמח יונק את כוחותיו מן האדמה וככל הנראה גם משפיע עליה מעט,³⁷ אך בהידרופוניה המים זורמים כל העת וקשה להניח שמתאפשרת יניקה משותפת. ב) הצמחים רחוקים זה מזה טפח וחצי, ומניין לנו לחדש שמרחק היניקה במים גדול יותר מבאדמה? ואף שלעיתים שורשי הצמח נסחפים עם זרם המים לכיוון הצמח השני, ובמקרים חריגים יכולים אף להתערב בהם, התערבות שורשים היא מציאות שכיחה מאוד גם בגידול ירקות באדמה במרחק של טפח וחצי, וחכמים לא חששו לה, וממילא נראה שחכמים ראו בחלקי השורש הקרובים אל הצמח כעיקר היניקה. גם לפי סיבת ההיתר השנייה, הסוברת שכל האיסור הוא מדברי חכמים, ולא רצו להחמיר כל כך בצמחים שיש ביניהם מרחק ניכר, יש להקל גם בגידולי מים, שכן גם במקרה זה קבעו מקום לכל צמח במרחק ניכר מחברו, ואף שאין זה המצב המדויק שבו התירו חכמים, שהרי הם מונחים במים ולא קבועים באדמה, מכיוון שלא מצינו שאסרו חכמים בשום מצב שגבעולי הצמחים רחוקים זה מזה, אין בדינו לחדש חומרה (ובפרט שישנה מחלוקת על עצם איסור כלאים בגידולי מים). לפי סיבת ההיתר השלישית, הסוברת ששיעורי ההרחקה נקבעו מסיני, או בקבלת חכמים, הספק בעינו. לשיטה זו רק הרחקות שזהות מבחינה הלכתית לדברי חכמים מתירות את איסור כלאים,³⁸ ולעיל (אות ב) מנינו שלוש סיבות להבדיל בין גידולי קרקע להפרדה בגידולי מים, ולפיכך קשה לומר בפה

37. הראשונים בביאורם לגמרא (שבת פד ע"ב) נחלקו לשתי סיעות: יש שכתבו ששיעור היניקה של הזרע הוא טפח וחצי, וחכמים אסרו כאשר היניקות מתערבות זה עם זה, ולכן צריך להרחיק שלושה טפחים (רש"י, ריבב"ן שם, רמב"ם בפיה"מ שבת שם, תוספות הרא"ש, פסקי רי"ד שם דף פה ע"א). ניכר מדבריהם שליניקת הצמח יש השפעה על הקרקע שסביבו ועל כן אסור שצמח אחר יינק מאותו מקום. מנגד יש שהבינו ששיעור היניקה כולו הוא שלושה טפחים, וחכמים לא הקפידו שהיניקות לא ייפגשו יחד, אלא רק שלא תגיע יניקת זרע אחד לחברו (ריטב"א שם, תוספות שבת פה ע"א בשם ר"ת, והרמב"ן שבת פד ע"ב הזכיר את שתי הדעות. וכן הר"ן שם). לדבריהם אין הכרח להבין שהיניקה משפיעה על הקרקע ממש, והאיסור הוא שהצמח יינק מן הצמח שלצידו.

38. ואף שבסופו של דבר הצמחים רחוקים זה מזה וההיכר דומה, מצינו בהלכות כלאים שתלו את ההיתר בהפרדות שמוגדרות כך מבחינה הלכתית, כמו למשל גדר המפרידה בין שני צמחים, שמצד אחד לא די שתפריד בגובה הצמחים, אלא צריך שיהיה עליה שם 'גדר' בגובה עשרה טפחים ובאורך ארבעה טפחים לכל הפחות (כלאים פ"ב מ"ח), ומאיך הפרדה על ידי 'לבוד' נחשבת להפרדה (מעדני ארץ, כלאים פ"ג סעי' ז), ארץ חמדה (כלאים מדור ו סעי' יד), וכך כתב הרב קפאח, על הרמב"ם הל' כלאים פ"ג ה"ט"ו אות יג, ויש אף שהתירו בצורת הפתח (החזו"א, הל' כלאים סי' ו ס"ק א) והרב ישראלי (ארץ חמדה, כלאים מדור ו סעי' יד). הגרש"ז אויערבך (מעדני ארץ, כלאים פ"ג סעי' ז) הסתפק בכך, דבריו הובאו גם במנחת שלמה, ח"א סי' לו. אולם בסופם הוא מביא גם את דברי החזו"א, ואף מביא ראייה לדבריו, ונראה שחזר מדבריו.

מלא שצמחים המונחים במערכת הידרופונית כשהם מרוחקים זה מזה כלולים בוודאי בהיתרים שנקבעו בסיני או על ידי חכמים.

סיכום למעשה

הפוסקים נחלקו אם יש איסור כלאים בגידולי מים. לדעת רוב הפוסקים שמתייחסים לגידולי מים כחייבים במצוות התלויות בארץ יש להימנע גם מכלאים בגידולי מים. אלא שהמרחקים הנדרשים בין צמחים שונים בגידולי מים טעונים בחינה מחודשת, זאת משום שהצמחים אינם קבועים בקרקע במרחקים המותרים כפי שהתירו חכמים, ובמצב כזה יש מקום למדוד את ההרחקה מן השורשים או מן העלים, ולא מן הגבעול המרכזי.

למעשה לדעת הרוב המוחלט של הפוסקים יש להקל בדבר, ולמדוד את המרחק בין גבעולי הצמחים, משתי סיבות:

א. לדעת ה'חכמת אדם' ו'ערוך השלחן' חכמים החמירו בתערובת העלים דווקא כאשר מתקיימת יניקה משותפת של הצמחים, אך במים לא מתקיימת יניקה משותפת ובפרט כשהם זורמים.

ב. לדעת ה'כסף משנה', ה'לבוש', ו'באר הגולה' חובת ההרחקה כולה מדברי חכמים בלבד (כל עוד הצמחים לא נזרעים באותה העת), ולא מצינו שהחמירו חכמים כאשר הגבעולים המרכזיים רחוקים זה מזה.

לכך יש לצרף את דעת הסוברים שאין כלל איסור כלאים בגידולים הידרופוניים, ואף המחמירים סוברים שמדובר באיסור מדרבנן. לפיכך די להרחיק בין הגבעולים המרכזיים של הצמחים טפח וחצי, ואין לחשוש מהתפשטות העלים או השורשים.

